

ЗБОРИ АДВЕНТИВНИХ РОСЛИН В ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЯХ ГЕРБАРІЮ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА (MSUD)

Тетяна В. ВАСИЛЬЄВА, Олена Ю. Бондаренко, Світлана Г. КОВАЛЕНКО

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

tvass@ukr.net

Abstract. It was analyzed the 127 herbarium lists of alien plants from territory of Ukraine, which are presented in the historical collection of Odesa High Women Pedagogical Courses. There were defined 80 species from 71 genus and 25 families. 48 of them are collection from Cherson' district. Between collectors are J.K. Paczoski (53 specimens), V.F. Pasternatska (38 specimens) etc. By analysis of alien plants, we can see prevalence for chronotype – kenophytes, for life form – herbal monocarpics, for origin – Mediterranean plants.

Ключові слова: видовий, таксономічний склад, адвентивні рослини, гербарій MSUD.

Однією зі складових гербарію Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова (MSUD) є історична колекція Одеських Вищих Жіночих Педагогічних Курсів (ОВЖПК), після реорганізації – Вищих Жіночих Педагогічних Курсів (ВЖПК), створених при Новоросійському університеті, де з 1911 р. слухачки курсів могли екзамнуватися з усіх предметів в університеті та отримувати диплом [1, 3, 5]. Ця гербарна колекція є історичною пам'яткою й одночасно важливим матеріалом для вивчення флори [13]. У дослідженій колекції ОВЖПК представлені рослини з Кавказу, Криму, Бессарабії, Катеринославської та Херсонської губерній, зібрані під час експедицій у 1904-1925 рр. [2, 6].

Мета повідомлення – дослідити збори адвентивних рослин у Гербарії ОВЖПК з півдної частини сучасної України та оприлюднити інформацію щодо їхніх колекторів.

Життєві форми рослин встановлювали за І.Г. Серебряковим [11]; виявлення адвентивних видів рослин та визначення їх хронотипу – за В.В. Протопоповою [8]. Походження проаналізованих рослин визначали згідно класифікації А.Л. Тахтаджяна [12]. Відомості про колекторів наведені за [3, 4, 7]. За результатами досліджень з'ясовано, що у гербарній колекції ОВЖПК адвентивні рослини представлені 80 видами з 71 роду та 25 родин.

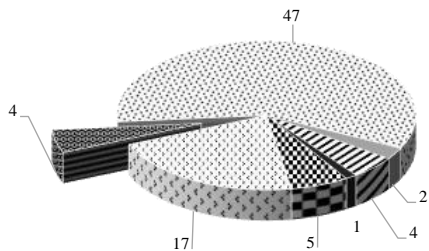
Таблиця 1. – Склад адвентивних рослин у гербарії ОВЖПК

№ п/п	Родина	Кількість		
		родів	видів	гербарних аркушів
1	<i>Amaranthaceae</i>	1	2	2
2	<i>Anacardiaceae</i>	1	1	1
3	<i>Apiaceae</i>	4	5	9
4	<i>Asteraceae</i>	17	18	28

5	<i>Boraginaceae</i>	2	2	6
6	<i>Brassicaceae</i>	11	14	21
7	<i>Caesalpiniaceae</i>	1	1	1
8	<i>Caryophyllaceae</i>	2	2	2
9	<i>Chenopodiaceae</i>	1	1	1
10	<i>Cucurbitaceae</i>	1	1	1
11	<i>Euphorbiaceae</i>	1	1	1
12	<i>Leguminosae</i>	6	8	14
13	<i>Lamiaceae</i>	3	3	7
14	<i>Moraceae</i>	1	1	1
15	<i>Peganaceae</i>	1	1	2
16	<i>Poaceae</i>	7	7	10
17	<i>Polygonaceae</i>	1	1	1
18	<i>Ranunculaceae</i>	1	1	2
19	<i>Resedaceae</i>	1	1	1
20	<i>Rubiaceae</i>	1	1	2
21	<i>Scrophulariaceae</i>	1	1	1
22	<i>Solanaceae</i>	3	3	7
23	<i>Verbenaceae</i>	1	2	3
24	<i>Violaceae</i>	1	1	1
25	<i>Zygophyllaceae</i>	2	2	3
Разом		71	80	127

Найбільшими за кількістю систематичних одиниць та гербарних аркушів є родини *Asteraceae*, *Brassicaceae*, *Leguminosae* (*Fabaceae*), *Poaceae*, *Apiaceae*. За життєвою формою переважають трав'яні рослини, дерев та кущів – 4 види. За тривалістю життя переважають монокарпіки (47 однорічних видів, 2 – дворічних, 4 – одно-дворічних, 1 – одно-багаторічний, 5 – дво-багаторічних), трав'яні полікарпіки складають 17 видів (рис. 1).

За хронотипом переважають кенофіти, археофіти представлені 30 видами. За походженням рослини переважно середземноморські: з Давнього Середземномор'я – 1 вид, з Балкансько-Малоазійської області – 1, з Середземноморської області – 24, з Середземноморсько-Ірансько-Туранської – 16, з Ірансько-Туранської – 7, з Середземномор'я та Азії – 1, із Східного Середземномор'я та Західної Європи – 1. З Північної Америки походять 4 види, з Південної Америки – 1, з Атлантично-Північноамериканської області – 2, з Бореального підцарства – 1. З Азії та Південно-Східної Азії походять 5 та 2 види відповідно, з Передньої Азії – 4 в. Європейське походження мають 3 види, європейське та азійське – 1, з Криму походить – 1. 4 види мають нез'ясоване походження та *Apera spica-venti* (L.) P. Beauv. – невідоме.



- ДЕРЕВА І КУЩІ
- ДВОРІЧНІ ТРАВИ
- ОДНО-, БАГАТОРІЧНІ ТРАВИ
- ⊗ ТРАВ'ЯНИСТІ ПОЛІКАРПІКИ
- ⊗ ОДНОРІЧНІ ТРАВИ
- ⊗ ОДНО-, ДВОРІЧНІ ТРАВИ
- ⊗ ДВО-, БАГАТОРІЧНІ ТРАВИ

Рисунок 1. – Життєві форми досліджених рослин

Рослини з колекції були зібрані з територій Херсонської та Катеринославської губерній, у Дніпровському повіті, Бессарабії, у Буркутських плавнях, Криму, для деяких місцями збору вказані м. Одеса та Київ (рис. 2).

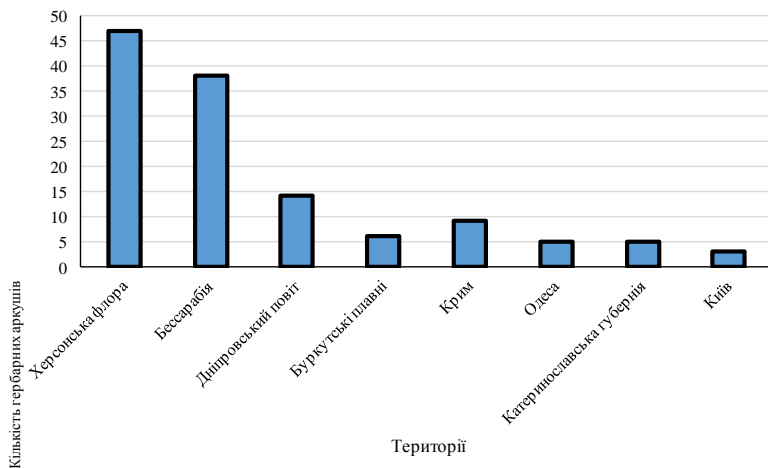


Рисунок 2. – Розподіл досліджених рослин за місцем збору

Найбільш численними в колекції є збори з Херсонської губернії – 48 гербарних аркушів (г.а.). У Бессарабії (Акерманський повіт, с. Тарутино, с.

Кубей, с. Байрамча, с. Сарата, с. Клястиць (зараз с. Весела Долина Тарутинського району Одеської області) зібрано 38 г.а., у Дніпровському повіті та Буркутьських плавнях – 19 г.а.

Найбільше зразків (майже 30 %) було зібрано Вірою Федорівною Пастернацькою (1886-1945), яка після закінчення ОВЖПК у 1919 – 1930 рр. викладала курси морфології та систематики рослин на ВЖПК, а також у Медичному та Фармацевтичному інститутах. Вона була науковим співробітником секції морфології та систематики рослин Одеської науково-дослідної станції, потім завідувала кафедрою у Фармацевтичному інституті. Зібрані нею адвентивні рослини представлені у зазначеній частині колекції 38 г.а. Відмітимо також збори випускниці ОВЖПК Є.О. Петрової (5 г.а.) та Лідії Дометіївни Басарської – викладачки ОВЖПК, асистентки кафедри ботаніки ОДУ (нині ОНУ імені І.І. Мечникова) (2 г.а.) (рис. 3).

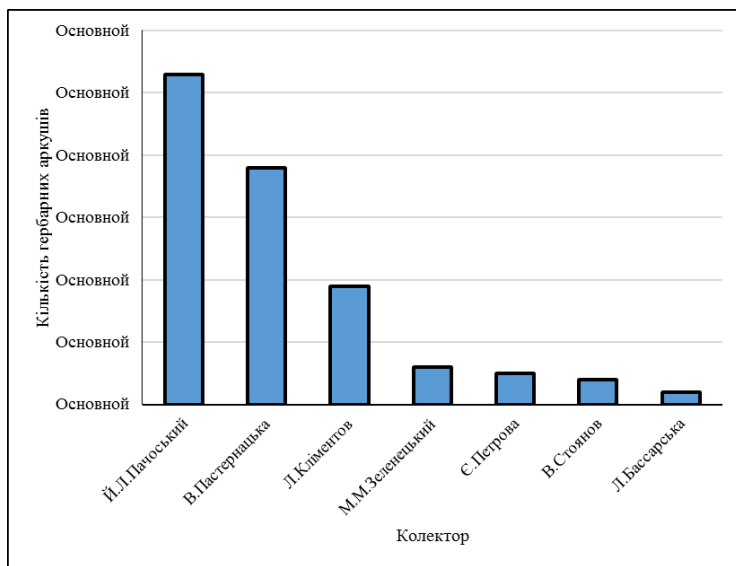


Рисунок 3. – Кількісний розподіл зібраних гербарних аркушів рослин за колекторами

Велику частку складають збори Йосипа Конрадовича Пачоського (1864-1942), який досліджував флору Херсонської губернії, працював у 1897 – 1923 рр. спочатку у Херсоні, згодом в Асканії-Новій, створював природничо-історичний музей, викладав природничі дисципліни у Херсонському політехнічному університеті [9]. У гербарії ОВЖПК представлені 777 г.а. його зборів, які включають 576 видів з 261 роду та 71 родини [10]. Адвентивні рослини представлені на 53 г.а.

Збори Миколи Михайловича Зеленецького (1859-1923) складають лише 6 г.а. Його внесок у вивчення флори півдня і Криму важко переоцінити. Його гербарій у 9000 г.а. зберігається у Нікітському ботанічному саду.

Леонід Вікторович Климентов (1892-1989) – випускник Новоросійського університету. Досліджував зміни рослинності на Кавказі, плавневі та еолові ландшафти у пониззях рік Дністра, Дніпра, Дунаю. Склав науковий нарис рослинності Бессарабії та Одещини. У колекції зберігається його 19 г.а.

В. Стоянов проводив свої дослідження у м. Болграді, у дослідженій колекції виявлено його збори адвентивних рослин (4 г.а.).

Таким чином, проаналізовані збори адвентивних рослин з колекції ОВЖПК дають цінну інформацію для історичного аналізу та моніторингу стану флори півдня України.

Список використаних джерел:

1. Веселова Т.Н., Мельник О.В. Из истории высшего женского образования в Одессе (последняя треть XIX – начало XX в.в.). Записки исторического факультета. Вып.1. Историография и специальные исторические дисциплины. Одесса, 1995. С.81-89.
2. Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum. Редактор-укладач: к.б.н. Н.М. Шиян. Київ, 2011. С.222-233.
3. Історія Одеського університету за 100 років. Київ: вид. Київ. ун-ту, 1968. С.389-391.
4. Потапенко Г.И. История кафедры ботаники Одесского государственного университета за 75 лет существования 1865-1940. Одесса: Печатный дом, 2010. 88с.
5. Коваленко С.Г., Бондаренко О.Ю., Немерцалов В.В., Васильева Т.В. Вищі жіночі курси в Одесі та їх роль у розвитку ботанічних знань. Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій. Матер. Всеукр. наук. конф., 24-25 листопада 2017 р., м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О.Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотник», 2017. С.175-176.
6. Коваленко С.Г., Бондаренко О.Ю. Про колекцію вищих жіночих педагогічних курсів. Гербарій ОНУ ім. І.І. Мечникова (MSUD). Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (присвячена пам'яті видатних вчених-ботаніків, які працювали в Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г.Короленка: Р.В. Ганжі, І.М. Голубинського, Д.С. Івашина, С.О. Іллічевського, Ф.К. Курінного, П.Є. Сосіна). Біорізноманіття: теорія, практика та методичні аспекти вивчення у загальноосвітній та вищій школі. Полтава: Друкарська майстерня, 2010. С.92-94.
7. Коваленко С.Г., Васильева Т.В., Швець Г.А. Ботаніки і ботанічні дослідження в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова (1865-2005). Одеса: Фенікс, 2005. 104с.
8. Протопопова В.В. Синантропная флора Украины и пути её развития. Киев: Наук. думка, 1991. 192с.
9. Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція Й.К. Пачоського. Укладачі: Коваленко С.Г., Бондаренко О.Ю., Васильева Т.В. Одеса: Освіта України, 2013. 331с.
10. Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція Й.К. Пачоського. Частина II. Укладачі: Коваленко С.Г., Бондаренко О.Ю., Васильева Т.В., Немерцалов В.В. Одеса: Освіта України, 2016. 80с.
11. Серебряков И.Г. Жизненные формы высших растений и их изучение. Полевая геоботаника. М.-Л.: Наука, 1964. Т.3. С.146-205.
12. Тахтаджян А.Л. Флористические области земного шара. Л.: Наука, 1987. 240с.
13. Kovalenko S.G., Bondarenko O.Yu., Vasylyeva T.V. Alien plants' collections from territory of Bessarabia in historical herbarium of OHWPC (MSUD). Book of Abstracts. XII International Conference «Synanthropization of Flora and Vegetation». Uzhhorod: AUTDOR-SHARK Press, 2018. P.40.